

губернія», де дуже стисло інформується про вчителя, його посадовий оклад, кількість учнів, яких він навчав, наявність хору та кількості землі, якою користувалося училище [7, 8]. Конкретні матеріали про Григорія Карловича розповів в Америці його син у 60-х роках ХХ ст., які будуть пізніше опубліковані окремим виданням англійською мовою. На терені колишнього Союзу РСР, зокрема у москвича Миколи Богданова, є ці «Воспоминания. Машинопись», переклад з англійської мови. Тут є низка біографічних даних з життя й діяльності Григорія Карловича.

Отже, ці друковані, рукописні й архівні матеріали – важливі джерела для дослідження міні-біографії Григорія Карловича Добржанського, які уточнюють висвітлені попередниками висновки про польське походження вчителя, зокрема й про його викладацьку діяльність у Ніжинській гімназії. Він був українцем, а в гімназії виконував обов'язки помічника класних наставників. Потрібно продовжити пошук нових документів, узагальнити й систематизувати вже знайдені та оприлюднені.

Посилання

1. Богданов Н. Родословие Достоевских: В поисках утерянных звеньев / Николай Богданов, Александр Роговой. – М.: Акрополь, 2008. – 160 с.
2. Волоцкий М. В. Хроника рода Достоевского. 1506-1933 / Предисловие П.М. Зиновьева / М.В. Волоцкий. – М.: Изд-во «Север», 1933. – 442 с.
3. Державний архів Вінницької області, ф. Д-904.
4. Державний архів м. Києва, ф. 16.
5. Державний архів м. Києва, ф. 182.
6. Казьмирчук Г. Д. Роде наш красний: Село Кальник. – Кн. III. Дослідження соціальних проблем села Кальника наприкінці ХVIII – на початку ХХ ст. / Григорій Казьмирчук, Марія Казьмирчук. – Логос, 2010. – 256 с.
7. Сельские одноклассные народные училища // Памятная книжка Киевского учебного округа. – Ч. I. Киевская губерния. – К., 1889.
8. Сельские одноклассные народные училища // Памятная книжка Киевского учебного округа. – Ч. I. Киевская губерния. – К., 1890. – С. 117.
9. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 127.

Казьмирчук Г.Д. Архивные документы, замолвите слово об учителе Кальницкого одноклассного министерского сельского училища Григории Добржанском

Новые архивные и опубликованные документы раскрывают жизненный и общественный путь учителя Кальницкого сельского Министерского училища, освещают его педагогическую деятельность.

Ключевые слова: архивы, учитель, министерское училище, гимназия.

Kazymyrczuk H.D. Archive documents put a word in for teacher of Kalnitsky Agriculture Ministry School Hryhorii Dobrzhanskyi
New archival and published documents are reveal course of life and social work of teacher of Kalnitsky Agriculture Ministry School, they shows his educational work.

Key words: archives, a teacher, a ministry school, gymnasium.

18.03.2013 р.

УЧАСТЬ НАСЕЛЕНИЯ ЧЕРНИГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У РОСІЙСЬКО- ТУРЕЦЬКІЙ ВІЙНІ 1877-1878 РР.

У статті висвітлено проблему участі населення Чернігівської губернії у Російсько-турецькій війні 1877-1878 рр. Охарактеризовано основні форми допомоги армії та мирному населенню Балканського півострова. Проаналізовано масштаби участі та роль чернігівців у військовому конфлікті.

Ключові слова: Російсько-турецька війна, штурм, Товариство Червоного Хреста, лазарет, корпії.

Однією з найважливіших подій у всесвітній історії другої половини ХІХ ст. була Російсько-турецька війна 1877-1878 рр. і пов'язане з нею визволення Болгарії з-під гніту Оттоманської імперії. Цей військовий конфлікт був наслідком загострення міжнародних суперечностей на Близькому Сході (1875-1877 рр.) та піднесення національно-визвольної боротьби на Балканах.

Дана проблема добре висвітлена у російській та українській історіографії. Наявні монографії присвячені українським добровольцям в Російсько-турецькій війні 1877-1878 рр., в яких є інформація про уродженців Чернігівської губернії та їх внесок у звільнення болгарського народу від османського гніту. У праці П.С. Соханя і В.Н. Жук «Участь народних мас України у визволенні Болгарії» згадується участь жителів міст Борзни і Чернігова, Ніжинської, Дрімлівської, Верківської та інших волостей Чернігівської губернії у кампанії 1877-1878 рр. [1]. У статті В.Н. Жук «Із історії спільної боротьби українського і болгарського народів проти Оттоманського ярма 1877-1878 рр.» наводяться данні про допомогу болгарському народу з боку Прилуцької і Чернігівської міських дум, Остерського та Козелецького повітових земств, вчителів Чернігова [2]. Інший український дослідник Російсько-турецької війни Ю.Ю. Фомін у своїх працях звертав увагу на участь українських добровольців у сербсько-турецькій війні 1876 р., матеріальну допомогу українського народу, зокрема чернігівців [3; 4; 5]. Однак не всі аспекти проблеми участі населення Чернігівської губернії у військовій кампанії були розглянуті у цих публікаціях, присвячених 100-річчю визволення Болгарії. З огляду на це дане дослідження є актуальним.

Зазначимо, що починаючи з 1875 р., на території України на громадські кошти формувалися загопи добровольців, зокрема в Києві, Одесі, Харкові, Катеринославі, Миколаєві, Чернігові та інших містах. Багато бажаючих вступити добровольцями до лав сербської армії виявилось і в Чернігівській губернії. У червні 1875 р. 21-річний житель Могильовської губернії Микола Іванович Шавердо та його друг, 19-річний уродженець Чернігівської

губернії Володимир Леонардович Манкевич у складі загону з семи чоловік, організованого ліберальним полтавським поміщиком, членом Київської громади В. Яновським, вирушили на допомогу герцеговинцям, де брали участь у національному повстанні [6, 70-71].

Багато вихідців з українських губерній полягли смертю хоробрих під стінами Плевни під час трьох її штурмів з липня по листопад 1877 р. Серед них були і чернігівці. Так, під час першого штурму Плевни 8 липня 1877 р. був убитий поручик 18 Вологодського полку Іван Іванович Хорошенко [7, 5]. Того ж дня було поранено уродженця Чернігівської губернії капітана Рогальського. З місця бою дивізіонним лазаретом 5-ї піхотної дивізії в числі інших поранених його було відправлено на берег Дунаю. Разом з капітаном Рогальським у першій експедиції було контужено у голову та поранено у шок поручика 17 Архангелогородського полку Володимира Петровича Метельського. Уродженці Чернігівської губернії 10 липня відділенням Червоного Хреста були транспортовані у Турну-Мегуреле, де перебували до 18 липня, а звідти були відправлені у військовий шпиталь № 53 у селищі Піотра, потім 21 липня – у шпиталь № 55. Тільки 25 липня чернігівці вирушили на залізничну станцію і 27 липня за розпорядженням коменданта разом з іншими офіцерами були відправлені через Київ у Чернігів [8, 27].

30 липня 1877 р. до Чернігова прибули легко поранені під Плевною штабс-капітан 18 піхотного Вологодського полку Василь Григорович Осипов та поручик 17 Архангелогородського полку Олександр Сколко, уродженець села Плоского Чернігівської губернії [8, 9].

Під Плевною було поранено й рядового 19 Костромського піхотного полку Романа Андрійовича Леоненка [8, 7]. 11 вересня у санітарному поїзді з рухомого лазарета № 2 у лазарет Червоного Хреста прибув у Ніжин і був поміщений у Монастирському відділенні поранений 30 серпня під Плевною кулею навиліт в області зап'ястя лівої руки з роздробленою кистю штабс-капітан 61 Володимирського піхотного полку Іван Микитич Строев [8, 37]. Поранено було під Плевною прапорщика 19 Костромського піхотного полку Федора Войцехівського, який проходив курс лікування у лікарні при Києво-Брестській залізничній дорозі, звідки був відправлений на одужання до родичів у Чернігів [8, 70].

З перших днів війни російська армія зазнавала великих втрат. Місцеві газети публікували інформацію про вбитих воїнів з метою донесення цієї інформації до населення. У «Черниговских епархиальных известиях за 1878 г. напечатаны именныя списки нижним чином, уроженцам Черниговской губернии убитым, безвести пропавшим в 1877 г.». Згідно цих даних, протягом

1877 р. на фронтах Російсько-турецької війни загинуло близько 458 уродженців Чернігівської губернії [9, 141-146; 10, 165-168; 11, 194-196].

Значний внесок у справу переможного завершення Російсько-турецької війни 1877-1878 рр. зробили військово-медичні працівники, які брали активну участь у розгортанні лазаретів, лікарень, в організації санітарних загонів і поїздів. 29 серпня 1876 р. з Чернігова виїхав санітарний загін, що складався з лікаря А.А. Ващенко-Захарченка і студента 3 курсу медичного факультету Олександрова. Разом з ними було відправлено воїнів-добровольців [5, 73].

У шпиталях та лазаретах з перших днів війни не вистачало медичного персоналу, тому уряд імперії почав заохочувати до служби у військовому відомстві на час війни вільно практикуючих повітових медичних та аптечних фельдшерів без чину і вільно практикуючих ветеринарних фельдшерів у віці до 50 років. Харківське окружне воєнно-медичне управління пропонувало усім вільно-практикуючим фельдшерам на випадок відрадження їх до воєнно-тимчасових закладів діючої армії видавати щомісячне жалування у розмірі 50 руб. і по 100 руб. підйомних кожному на рівні з нижчими чинами армії. У Чернігівській губернії виявило бажання поступити на воєнно-медичну службу у санітарні воєнно-тимчасові заклади 17 фельдшерів, 5 аптечних помічників і 3 лікарські учні [12]. За пропозицією Міністерства внутрішніх справ було вирішено залучити не менше 300 вільнопрактикуючих, позаштатних лікарів, по можливості й лікарів, які служили у цивільному відомстві, на обов'язкову воєнно-медичну службу у діючу армію на Балканському і Кавказькому театрах війни [13, 1-2].

З початком війни у Чернігівську губернію почали прибувати поранені воїни на лікування. Так, у телеграмі від 26 липня 1877 р. зазначалося про шістьох поранених офіцерів, які санітарним потягом відправлялися з Києва у Чернігів, за власним бажанням, для лікування, оскільки там знаходяться їх сім'ї [8, 1-7].

Населення Чернігівської губернії за браком офіцерських місць у шпиталях і лазаретах брало на лікування у свої будинки поранених воїнів. Так, поручик 17-го Архангелогородського полку В.П. Метельський, звертаючись за додатковим жалуванням на лікування у розмірі 25 руб., зазначав, що квартирує по вулиці Мстиславській у Чернігові в будинку напроти гімназії [8, 13]. Багато офіцерів зверталось до Товариства Червоного Хреста з проханням надати їм дозвіл лікуватися вдома. Штабс-капітан 18 Вологодського піхотного полку Вікентій Баньковський просив дозволу лікуватися вдома, в будинку Каменецької по вулиці Гончій в Чернігові і отримувати допомогу лікаря з Казанської лікарні

[8, 20]. Дружина штабс-капітана 18 Вологодського піхотного полку Колотушкіна, який після повернення з фронту страждав на параліч і розумові розлади, просила дозволу лікувати чоловіка на квартирі під наглядом лікаря пана Демидовича [8, 66].

Поранені офіцери та нижчі чини при відправленні з лазаретів на батьківщину, як правило, отримували кошти на транспортні витрати. Капітану Ничику було надано 6 руб. 75 коп. для поїздки з Ніжина до Чернігівського лазарету Червоного Хреста [8, 28]. Водночас Товариство Червоного Хреста видавало пораненим офіцерам, які лікувалися у найманих квартирах, на добу по 45 коп. [8, 71].

З перших днів війни до Чернігівського місцевого управління Товариства Червоного Хреста почали надходити клопотання від родичів хворих воїнів з проханням розшукати і відправити останніх додому на лікування. Колезький асесор Д.Я. Бокевич-Шуковський, шукаючи свого сина Миколу, пораненого у битві під Плевною, зазначав польові шпиталі, в яких той перебував і просив направити його до Чернігова на лікування [8, 15-16]. Житель Глухівського повіту титулярний радник Р.І. Жлобо-Погорський заявив про своє бажання прийняти до себе свого брата поручика 17 Архангелогородського полку Івана Івановича Жлобо-Погорського, який знаходився на лікуванні у Кременчуці Полтавської губернії [8, 30].

Для поповнення запасів корпію, який витрачався у значній кількості при наданні допомоги пораненим на Балканському півострові, Головне воєнно-медичне управління зверталось до Чернігівського місцевого управління Товариства опіки про хворих і поранених воїнів армії з проханням «весь имеющийся запас корпия при управлении немедленно осмотреть и отобрать годную, под наблюдением врача уложить в ящики с обозначением на каждом веса сложенной корпии и затем отправить в Киевское местное управление» [14, 4]. В результаті з Чернігова до Києва вже у жовтні 1876 р. було відправлено чотири ящики корпію вагою 18 пудів [14, 17]. З Новгород-Сіверського повіту жителем М. Серединовим було відправлено до Києва 8,5 футів корпію [14, 57]. Глухівський повітовий справник звернувся з проханням не відправляти зібраний корпій до Києва, а передати Чернігівському губернському шпиталю, з метою утворення запасів медикаментів на місці [14, 47].

Значними також були пожертви населення Чернігівської губернії на користь слов'ян Балканського півострова. Так, землевласник пан Панкевич пожертвував близько 200 аршинів чорного сукна слов'янам [14, 25]. Від священика міста Березна Михальченка було отримано 1 тук корпію [14, 32]. Зібрані населенням Сосницького повіту два тюки полотняних речей на користь постраждалих

родин балканських слов'ян було вирішено продати з аукціону, а виручені гроші були надіслані у розпорядження Товариства Червоного Хреста [14, 33]. Глухівський повітовий справник зібрав 10 пудів корпію і бинтів, Ніжинський – 17 пудів корпію, а Козелецький – 22 пуди корпію [14, 47-95].

На воєнні рейки було переобладнано життя і в тюрмах. Мглинське повітове відділення товариства, яке опікувалося тюрмами, надало дані про хід робіт по виготовленню у Мглинському тюремному замку корпію. До 1 липня 1877 р. в'язнями було виготовлено 5 пудів 16 футів корпію, 114 аршинів бинтів, а до 21 липня – 1 пуд 16 аршинів корпію і 168 аршинів бинтів було відправлено у Чернігівське місцеве управління Товариства Червоного Хреста [14, 73-82].

Значними були й матеріальні пожертви чернігівців. 21 липня 1876 р. на засіданні міської думи було піднято питання про здійснення пожертвувань на користь повсталих слов'ян і на зібрані гроші послати на Балкани хірурга. «Затем в управу от 18 по 21 июля поступили пожертвования от разных лиц в количестве 389 руб. 85 коп., которые были внесены на текущий счет в Городской общественной банк» [15, 488-489]

14 вересня 1877 р. товариство купців і міщан містечка Воронеж Глухівського повіту пожертвувало з громадських сум на потреби поранених і хворих воїнів 250 руб., товариство козаків і селян села Ковчина Салтиково-Дивицького волосного правління – 120 руб., чиновники і служителі поштових контор Чернігівської губернії за серпень 1877 р. – 80 руб. 77 коп. [16, 5-21]. У рапорті від 16 вересня 1877 р. справник Кролевецького повіту зазначав, що від Алтиновського волосного правління отримав 540 руб. від продажу 1 тис. пудів жита, яке було пожертвувано з магазинів козаками і селянами на користь хворих і поранених воїнів [16, 47]. У жовтні 1877 р. купець Б.С. Красильчиков пожертвував на користь Товариства Червоного Хреста усе своє жалування за рік у розмірі 800 руб. При цьому він висловив побажання, щоб кошти були надані Чернігівському відділенню Товариства Червоного Хреста [16, 109]. 31 травня 1877 р. на засіданні Глухівської міської думи було прийнято рішення передати 3000 руб. на потреби хворих і поранених воїнів. На тому ж зібрані було пожертвувано 500 руб. Комітету поранених воїнів, які були передані у Глухівське повітове казначейство 28 червня, а також асигновано 500 руб. на видачу допомоги родинам нижчих чинів запасу, які були призвані на військову службу. Товариство міщан Глухова рішенням від 5 червня виділило із запасного капіталу 500 руб. у розпорядження Товариства Червоного Хреста [16, 28]. Борзенський повітовий справник зібраний по Фастовецькій волості хліб для діночої армії продав

за 660 руб. 31 коп., а виручені кошти відправив для потреб армії [16, 34].

При Комітеті Головної Медичної каси у Санкт-Петербурзі утворилося тимчасове Попечительство, завданням якого був збір коштів для забезпечення вдів і сиріт лікарів, які пожертували своїм життям й інтересами власних сімей для служіння суспільству. У Ніжинському повіті було зібрано і відправлено до Санкт-Петербургу 27 руб., у Стародубському – 6 руб., Сосницькому – 27 руб. і Чернігівською губернською лікарською інспекцією – 37 руб. [17, 9-12].

Значними були пожертви від монастирів та церков. Під час війни при кожному богослужінні у церквах здійснювався збір коштів на потреби поранених та хворих воїнів. Пожертвувані гроші надсилалися двічі на рік у головне управління Товариства Червоного Хреста [18, 70-71].

На медичні потреби діючої армії від Чернігівського архієрейського домоправління було передано 656 руб. [16, 17-18]. 23 вересня 1877 р. від 23 храмів губернії було пожертвувано 990 руб. Ярилівська Успенська церква надіслала 10 руб. [16, 53-55, 93]. «Святейший Синод из своих сумм, имеющихся в его расположении, на санитарные нужды действующей армии пожертвовал 100 000 руб., а члены и присутствующие определили на все время войны жертвовать на военные надобности все получаемое ими по званию членов и присутствующих содержание». Чиновники центральних установ духовного відомства висловили бажання і зобов'язалися жертвувати по 1 відсотку з їх утримання [19, 98]. До консисторій на санітарні потреби і на користь хворих та поранених діючої армії було передано 7193 руб. 42 коп. [19, 134-135].

Російсько-турецька війна 1877-1878 рр. повернула Російській імперії престиж, який було втрачено під час Кримської війни 1853-1856 рр. та можливість тримати на Чорному морі військовий флот. Перемога була неможливою без мужності, хоробрості та щедрості, проявленої народом, в тому числі населенням Чернігівської губернії як на фронті, так і в тилу.

Посилання

1. Сохань П.С., Жук В.Н. Участь народних мас України у визволенні Болгарії / П.С. Сохань, В.Н. Жук // Український історичний журнал. – 1978. – № 2. – С. 66-75.

2. Жук В.Н. Из історії спільної боротьби українського і болгарського народів проти оттоманського ярма 1877-1878 рр. (За документами державних архівів СРСР і УРСР) / В.Н. Жук // Архіви України. – 1976. – № 3. – С. 28-35.

3. Фомін Ю. Ю. Матеріальна допомога українського народу національно-визвольному руху південних слов'ян у 1876-1877 рр. / Ю.Ю. Фомін // Український історичний журнал. – 1971. – № 11. – С. 59-66.

4. Фомін Ю.Ю. Рух на Україні на підтримку південних слов'ян під час сербсько-чорногоро-турецької війни 1876 р. / Ю.Ю. Фомін // Український історичний журнал. – 1974. – № 6. – С. 82-85.

5. Фомін Ю.Ю. Українські добровольці у сербсько-турецькій війні 1876-1878 рр. / Ю.Ю. Фомін // Український історичний журнал. – 1968. – № 3. – С. 67-76.

6. Россия и национально-освободительная борьба на Балканах 1875-1878 гг. [сборник документов] / ред. коллегия: А.Л. Нарочницкий и др. – М., 1978. – 454 с.

7. Держархів Чернігівської обл., ф. 142, оп. 1, спр. 31, 25 арк.

8. Держархів Чернігівської обл., ф. 142, оп. 1, спр. 26, 86 арк.

9. Черниговские епархиальные известия. – 1878. – № 7. – Часть официальная. – С. 134-146.

10. Черниговские епархиальные известия. – 1878. – № 8. – Часть официальная. – С. 165-168.

11. Черниговские епархиальные известия. – 1878. – № 10. – Часть официальная. – С. 194-196.

12. Держархів Чернігівської обл., ф. 127, оп. 14 в, спр. 74, 216 арк.

13. Держархів Чернігівської обл., ф. 127, оп. 13 в, спр. 173, 268 арк.

14. Держархів Чернігівської обл., ф. 142, оп. 1, спр. 10, 103 арк.

15. Свод постановлений Черниговской городской думы от 1871-1883 г. Составлено, на основании постановления Думы, городским головою В.М. Хижняковым. – Чернигов, 1883. – С. 488-489.

16. Держархів Чернігівської обл., ф. 142, оп. 1, спр. 30, 130 арк.

17. Держархів Чернігівської обл., ф. 127, оп. 17 в, спр. 44, 21 арк.

18. Черниговские епархиальные известия. – 1878. – № 3. – Часть официальная. – С. 70-71.

19. Черниговские епархиальные известия. – 1878. – № 5. – Часть неофициальная. – С. 98.

Сидоренко О.С. Участие населения Черниговской губернии в Русско-турецкой войне 1877-1878 гг.

В статье рассмотрена проблема участия населения Черниговской губернии в Русско-турецкой войне 1877-1878 гг. Дана характеристика основным формам помощи армии и мирному населению Балканского полуострова. Проанализированы масштабы участия и роль черниговцев в военном конфликте.

Ключевые слова: Русско-турецкая война, итурм, Общество Красного Креста, лазарет, корпий.

Sydorenko O.S. Participation of the population of Chernihiv province in the Russian-Turkish war 1877-1878

This paper focuses on the problem of a participation the population of Chernihiv province in the Russian-Turkish war 1877-1878. The basic forms of a help to the army and civilian population of the Balkan peninsula is characterized. Scales of participation and the role of Chernihiv natives in the military conflict are analysed.

Key words: Russian-Turkish war, storm, Red Cross Society, infirmary, lint.

13.03.2013 р.